
ZAKLJUČAK

Na temelju analitičkoga dijela dosadašnjega izlaganja može se postaviti sljedeća „dilema“. Prvo, kad je riječ o *književnosti*, s obzirom na to da je ona najekstenzivnije „čitala“ društvo, možemo se, zajedno s Gadamerom, upitati izmiče li „neshvatljivo“ umjetničko djelo svakom objašnjenju (1991: 197), ili pak, zajedno s Bourdieuom (1992.), dopušta li se društvenim znanostima, posebno sociologiji, da književno iskustvo svedu na Barthesovo užiće, ili – ako književnost iskazuje „smisao života“ – znanstvena analiza ipak ne uništava neponovljivost književnoga djela, posebno ne pak sociologija, iako je njoj bilo „zabranjeno“ analitički se dodirivati književnoga djela. Valja napomenuti da su i druge neformalističke metodologije prešutno priznavale kako umjetničko djelo, po definiciji, izmiče racionalnom uvidu. Jamačno je Gadamerova teza, prema našem mišljenju, neutemeljena iz najmanje nekoliko razloga; prvi se odnosi na formalističke metode kao objektivne, drugi na semantička polja koja su također objektivna, a treće na simboličko koje implicira tek jedan dio subjektivnosti pod „nadzorom“ objektivnosti, jer bi u protivnom to bila privatna šifra, a simboličko je „objektivirano“. Imaginacijske geste, zasad, ostavimo postrance, jer nam je primaran sloj „realnosti“.

Međutim, paradoks je formalističkih metoda u tome što koliko god bile objektivne, jer izučavaju stanje i činjenice strukture, zanemaruju ono što bi bio posao sociološkoga uvida. No, bit problema, prema Bourdieuu, jest u sljedećem: „stvarnost“, koja se u umjetničkom djelu traži, nije svodiva na neposredne činjenice osjetilnog iskustva u kojima se izražava; ne nastoji prikazati ni izazvati osjećaj, nego izraditi sustav razumljivih odnosa koji bi bili u stanju opravdati osjetilno iskustvo (usp. Bourdieu, 1992: 11). Zbog toga on istražuje društvene okolnosti stvaranja i recepcije umjetničkog djela kako bi rasvijetlio odnose koji čine pisca, a što realizam kao mimetički model, čime se

sam realizam dičio i što je sam manifestno proklamirao, donekle traži. U tom smislu sociološko čitanje, koje ne zanemaruju antropološku i kulturnu činjenicu, pače sve do stvaranja i njegovanja čitateljske publike, u čemu je Kačićeva i Senoina uloga iznimna, ne samo što je primjereno, nego ono, istražujući društvenu genezu književna polja, jezično „izmišljanje“, materijalne i simboličke interese koji se u njemu rađaju, ne žrtvuje time automatski Barthesovo zadovoljstvo ili pak uništava samu neponovljivost umjetničkoga djela i njegove imaginacijske geste.

Što nam, dakle, pruža uvid u ono što Bourdieu naziva „književnim poljima“, kako ih detektirati, opisati i katalogizirati, kad ona unatoč tome što dolaze iz autonomije književne „zaposjednutosti“, dakle iz „samorazumljive“ imanencije, ipak imaju svoj drugi krak koji u to polje dolazi „izvana“ makar kao određena skela, mrežna shema „oko koje“ će se konstruirati „nova stvarnost“. Čine li nju ekonomija, politika, kultura kao ona područja koja „uvjetuju“ status likova, primjerice, ili su likovi (samo) izmišljeni konstrukti koji „nameću“ svoj status društvu i njegovim institucijama, stvaraju li likovi „stvarnost“, ili „stvarnost“ stvara likove, ili pak „likovi stvarnosti“ žele, svojim datostima, mijenjati onu stvarnost koja ih je skicirala, stvorila. Čini mi se da valja braniti zadnju varijantu kao tezu koja nam nudi najviše.

Naime, ovdje nam se nadaje dvojak paradoks, samo na prvi pogled. Prvi se sastoji u tome što je književnost, proizvedeći se, „izgleda“ imala sebe samo kao drugotan povod, iako je ona prva „po redu“. Njoj je bilo stalo do katalogizacije i problematizacije bitno „neknjiževnih“ polja, primjerice ideologije, pače i strančarstva, politike, društvene slike stanja, pače ekonomije i gospodarstva, nekih načelno antropoloških, rodnih primjerice, etičkih, posebice nacionalnih „snimaka“. A tek joj je potom sam „posao književnosti“ došao na red, „posao književnosti“, naime, koji je usredotočen na stilskoparadigmatski, dakle poetički model književne imanencije. Tako je ona, doduše „polazeći“ od sebe, ali „ne imajući“ primarno sebe, zapravo svjedočila o „drugome“, u ovom bi to slučaju bio ujedno i njen predmet, o drugom kao primarnoj brizi same književnosti, što se doduše nadalo kao njen predmet, ali ne iz puke predmetnosti književne imanencije nego iz predmetnosti „polja predmeta“ koji joj je dolazio iz izvanjskosti i gotovo se „nametnuo“.

Drugi je paradoks donekle blizak prvotnom, jer kao da iz njega proizlazi, a zapravo se pogled nadaje podrijetlom iz imanencije, ali je i on u biti izniknuo iz konteksta što ga je književnost implicirala, i bliže je sferi ideja.

Naime, hrvatski se romantizam prislonio ne samo na romantičku ideju u sferi ideja, ideologija, politike i (nad)nacijnosti, nego je on u sebi uključivao i baroknu ideju. U prvom segmentu je on, preko ilirizma, legitimaciju Ilirije (=Croatiae), poduprtu Herderovom romantičkom idejom, legitimirao teritorijalnu, zakonsku, institucionalnu podlogu, dok je drugi, barokni, također imao slične namjere. Ekskurz bi zahtijevao odulju zgradu, ali mi možemo samo indikativno upozoriti kako Mažuranić ne nadopunjuje slučajno Gundulićeva *Osmana*. Dakle, ilirci ne slučajno uzimaju taj barokni spjev kao početak izdavačke i književne (obnove) djelatnosti, ne samo modelom „visoke“ književnosti, nego i sferom ideologije. S jedne strane sveslavenske, a s druge strane obnove barokom implicirana „polja značenja“ koje se rasprostire od ideje do ideologije, od sveslavenske do južnoslavenske, koja, potonja, podrazumijeva na temelju žrtava od Turaka, i zajednički osjećaj i zajedničko osloboditeljsko poslanje. Dakle, romantizam, s barokom, i to ne toliko u sferi stilskoparadigmatskoj, koliko u sferi ideja, konstrukcijski želi proizvesti nadnaciju i njenu impostaciju u sferi „razriješena“ ideološkoga polja, a književnosti pokazati „polje mogućeg“ i „novog početka“, jezičnoga, predmetnoga, „normativnoga“. Doduše, sama preporodna književnost, kao stil, bliža je klasicizmu, koji amalgamira s romantizmom, negoli što je bliska baroku.

S druge strane, realisti, kao eminentni pravaši, nose time ideju hrvatske nacije i države kao radikalno „čistu“ projekciju, katalogizirajući destruktivsko polje koje suvremena hrvatska politička zbilja nudi u aktualnom trenutku, spriječavajući ostvarenje pravaškoga koncepta. Oni također ujedno projiciraju konstrukcijske mogućnosti, pa makar *via negationem*, usidrene u pravaški svjetonazor, a koje mogu ponuditi ozbiljenje hrvatske supstancije u formalnom i funkcionalnom društvenom i državnom smislu. Paradoks, je, kako je očito, u tome što književnost traži u izvanknjiževnom predmetnom inicijalno polazište za konstrukciju onoga što se „ne tiče“ same književnosti, osim u onom slučaju kad je ona ujedno i sociologija. A ona je, čime je paradoks razriješen, takvom zaista željela biti u 19. stoljeću, a i kasnije, primjerice u Krleže, kasnije pače i Antuna Šoljana i Slobodana Novaka, primjerice također.

Međutim, kako je razvidno, polemike u doba Vraza, pa nadalje Šenoe, i slijedom oko realizma i naturalizma, bjelodano svjedoče o želji za vlasništvom nad moći diskursa. Ovdje nije bila riječ samo o pretenziji vlasništva nad tvorbom (književna) kanona (pučka/niska ili estetička/visoka), nije bila riječ samo o tome da se zauzme književni prostor i „izgura“ prethodnu generaciju, dakle

nije bila riječ samo o darvinističkom načelu kao takvom. Nego je ponajprije bila riječ o tome da se uzme pozicija moći nad diskursom, a time i „vlasništva“ nad kulturnom matricom, kao eminentno prosvjetiteljskom, utjecajnom, a time i konstrukcijskom, pa je dakle bila riječ o pravom vlasniku načina tvorbe hrvatskog identiteta u kulturnom sektoru (jezik, književnost) kao, kako je kontekst pokazao, prevladavajućem i najbitnijem pri konstituiranju toga identiteta. Zato su se ilirci i opredijelili za konstrukciju „apstraktnog identiteta“, apstrahirajući se od partikulariteta (pokrajinskih), opredjeljujući se za „neutralan“ jezik, odabirući model „bezinteresne“ književnosti, i apstrahirajući od povijesti „povratkom“ u njenu arhemitologizaciju. Oni su takvim planom i mogli reći da su odabrali „čisti“ model, pa su u stanju i konstruirati „novi“ identitet.

Takvo stanje „polja činjenica“ što ih je detektirala i proizvela književnost, i njen jezik, donekle je analogono općim praksama modernizacijskih tokova u 19. stoljeću. Već su sistematizacije (Rogić, 2000., Karaman, 2000., Rogić/Čizmić, 2012.), koje su se detaljnije bavile tim problemom, pa nije nužno detaljno opisivati njihove rezultate, uočile sljedeće segmente koje je nužno imati na umu. Na prvom je mjestu segment *industrijalizacije*, koji je, kao što i iz našega kraćeg prikaza proizlazi, bio karakteriziran različitim preprekama koje su usporavale taj proces. Od njih je jamačno najvažnija administrativna i politička raskomadnost hrvatskog teritorija, a odnos, pak, središterub jamačno je uzročio i manja ulaganja, i manju tehničku sposobnost i kvalifikaciju, i manju prometnu razvijenost. Na drugom je mjestu *kaskajuća urbanizacija*, pa je manjak gradskog stanovništva imao ne samo statističko-numeričke vrijednosti nego je uzročio usporavanje proizvodnje grada-metropole sa svim implicitnim modernizacijskim potencijalima. A vidjeli smo kako su hrvatski pisci realizma „čitali“ grad, s njegove „negativne“ strane. Ako tome pridodamo i snažan proces germanizacije/mađarizacije, s jasno promišljenim ciljem, stvar postaje jasnijom. Tomu je gotovo kauzalna i *nedostatna birokratizacija*, u smislu normativnih, zakonskih procedura – a izravno je povezana s nedostatkom države – te sama se „kretala“ razvojnom putanjom od pritiska carstva (Dvora) do Mažuranićeve nagodbenjačke modulacije, koja je, u danim prilikama, proizvela najviše što je mogla. Razvidno je, dakle, da je riječ o *nacionalno-političkom* (moglo bi se pridodati i državnom), *tehničkom* (u smislu „tehničke subjektivnosti“ – Rogić), i *upravno-zakonodavnom* (kao maksimalno uređenim funkcijama društva) segmentu kao temeljnim nositeljima društva (i države). Kako je svega toga manjkalo

u najpoželjnijoj mjeri, naime u mjeri zajamčene i potrebne progresije, i hrvatsko se društvo, sa svojim tehničkim subjektom, tijekom 19. stoljeća razvijalo usporeno. Pa ipak, u sferi onoga što smo imenovali umjetničkim praksama ono je donekle „zaobišlo“ rubnu tardiranost i neposredno se „spojilo“ s europskim kretanjima i glede „predmeta“ i glede stila, te dokazalo da i rub, osvijestivši se u barem nekim segmentima, može „uskočiti“ u „brzi vlak“ koji će mu dopustiti i omogućiti brzu i sigurniju vožnju u procese napretka. To što je ono ponudilo svoju, hrvatsku, varijantu, ne dokazuje retardiranost nego upravo samosvojnost i izgrađenost subjekta podobna za samostalnu radnju, s jedne strane, te smjelost da se „odlijepi“ od središta kao neprikosnovena i bespogovorna kolonijalizirajućeg autoriteta, s druge strane.

Međutim, druga razina zaključka navodi nas na uopćavanje više negoli na metastrukturnu apstrakciju. Riječ je, naime, o onom uopćavanju koje je u stanju „prepoznati“ temeljne čimbenike modernizacijskih procesa u 19. stoljeću, jer su oni naprosto oni konstituenti bez kojih se ne bi moglo govoriti o „stanju društva“ kao društveno dostignutoj razini zrelosti i postignuća, ni kulturi, načelno, kao načinu života. Ti su faktori, ili tvorbene česti društvene strukture, polje „društvenih činjenica“, o čemu je neposredno prethodni zaključak naznačio svoje, epistemološki nacrt ili ono što smo nazvali znanstvenom „obradbom“ društva, nacionalna i državotvorna ideologija, bez kojih bi načelno moglo postojati društvo, ali ono ne bi moglo biti kvalificirano kao kolektiv koji se okupio oko pretežito jednog „weberovskog“ usredištenja, dakako s idejom slobodna subjekta i komunitarističke silnice, potom kulturni procesi, u užem smislu riječi, ili duhovna nadogradnja, te jamačno jezik i književnost kao „sekundarne“ označiteljske prakse koje proizvode značenja koja žele biti sukladna i analogna društvenim praktikama.

Na razini „*društvenih činjenica*“, za prvu razinu očitovanja bitno je „stanje stvari“, a ne neka primjerice „klasna“ diferencijacija, koja je bitna u okularu socijalnih praksi, pa se prema tome stanje društvenih činjenica i ne može drugačije gledati nego kao „pozitivna“ propulzija i rast „društva“ kao „činjenica“. One svjedoče o jačoj ili slabijoj propulziji, većem ili manjem bogatstvu u smislu različitosti, i u smislu kolikoća koje osiguravaju napredak. Vidjeli smo koji su to segmenti koji su prospješivali i priječili mogući razvitak modernizacijskih procesa, posebice njegovog industrijskog, tehničkog, urbanog i birokratskog. Razina činjenica naprosto svjedoči o „materijalima“ i „prije“ njihove organiziranosti u razine struktura, jer su kao elementi na-

prosto predkonstitucionalne datosti koje stoje „na raspolaganju“ organizacijskim moćima i mogućnostima

Glede „*epistemološkog nacrt*“ riječ je zapravo o znanstvenom „pakiranju“, što znači obradi, hijerarhizaciji i vrednovanju pojedinih sektora „društvenih činjenica“, pa to, u biti, diskurziviranje zapravo svjedoči o označiteljskoj „pohrani“, ali i stavljanju „na raspolaganje“. Koliko je riječ o sistematizacijama toliko je riječ i o „cementiranjem“ omogućenoj daljnjoj proizvodnji epistemološkog posla, kako diskursa tako i stvarnosti. Epistemološki nacrt uspostavlja razinu činjeničnog, iskustvenog i opisnog modela. Dok se prvi odnosi na zatečeno „stanje stvari“ koje se više ne može mijenjati „unatrag“, nego ga se samo „konstatira“, iskustveni model već svjedoči o praksama koje su ostvarene „na temelju“ onih ranijih zatečenih „stanja stvari“, a opisni bi se odnosio na diskurzivno „sređivanje“ i „pakiranje“ prethodnih razina „stanja društva“, što znači da *označuje* kulturacijske procese.

Vrijedi li ovdje „Foucaultov učinak“, to jest efekt znanja i moći, kulture i moći, zapravo moći diskursa koji se može pripisati moći kulture, jer je diskurs čin kulture? Ovdje nije naodmet odnos znanja i moći shvatiti i pragmatički u smislu da se „znanje zasniva na moći konsenzusa, to jest na vrsti kriterija istinitosti koju prihvaća epistemološka zajednica“ (van Dijk, 2006: 157), bilo da je riječ o znanstvenim znanjima, društvenim „samorazumljivim“ (ideološkim) očitostima, ili pak diskurzivnim „obradama“. To sugerira da se usredotoči na presudne segmente i postupke djelovanja kulturnih institucija, što omogućuje uvid u upletanje kulturnih dobara u kulturne tehnologije, koje, sa svoje strane – određujući i oblikujući društvene odnose – imaju presudnu ulogu u organiziranju područja ponašanja. Drugi je aspekt jednako značajan, jer podrazumijeva da se ulogu kulture u modeliranju ponašanja shvati kao odvojenu, čak i suprotstavljenu, od oficijelne (carske) politike kao središta jedine i jedinstvene moći. U konzekvenciji dolazimo do „provizorija“ koji se može okarakterizirati tako da „društveni odnosi dobivaju neki stupanj provizorne stalnosti kao prvenstveno diskurzivni“ (Bennett, 2005: 112), u smislu da „mnoštvo“ društvenih aktera svoje odnose sagleda naprosto kao „posljedicu“ vođenja ideološkog natjecanja, dakako s pogledom na kulturne vrijednosti, ako se ideologija shvati i kao prostor solidarnosti identifikacijske subjektivnosti. Ona je u tom smislu „medij“ organizacije neke skupine u realizaciji ciljeva društvene prakse i (dnevna) svijeta života uopće. To i jest njena sociološka funkcija.

Na razini *nacionalne i državne ideologije* riječ je ne samo o „stvaranju nacije“ i državotvorne ideologije, koje su naprosto „rasle“ iz društvene i političke dinamike, nego je riječ i o onom što će se, slično, pojaviti nakon 1990., dakle u novonastaloj hrvatskoj državi. A riječ je o razinama stranka, država, društvo, kultura. U 19. stoljeću, kako nije postojala hrvatska država, najprije je to učinio kulturni romantizam, a potom stranke su naprosto „zamijenile“ i nadomjestile državu, i to u smislu da su imale ambiciju postati identitetsko polje koje je trebala imati država. Stranački identitet transcendirira državni. Mandator „državog razloga“ je stranački pluralizam, s time da svaka od stranaka drži kako je ona najlegitimnija i „najpravija“ za proizvodnju „državnog razloga“.

U devedesetim godinama 20. stoljeća to će, preciznije rečeno, biti partitokracijski model. Obje te „varijante“ imaju ambiciju ponuditi jedino valjan oblik identiteta, jer drže da su mandatori i realizatori državno-političkih i društvenih funkcija, pa je ona na taj način postala ne samo nacionalna, ne samo državna, nego i društvena identifikacijska jedina stvarnost, dok je ono što je „iza nje“, društvo, pa i država, samo obvezujuća proklamacija. Nije nimalo paradoksalno da je i kultura, u nekim svojim generatorskim segmentima, bila dirigirana ili barem napućena stranačkom strategijom, pa je narodna, pravaška, mađaronska, kasnije seljačka stranka propisivala one segmente koje je ugradila u svoje identitetsko polje (od politike, društva do kulture). Doduše romantička imaginacija već je pokušala „zaobići“ te predestinirane strukture na taj način što je, krećući „izvorno“ iz narodne umjetnosti, usmjerila romantički subjekt na komunitarni zagrljaj. U tom je smislu izvor stvaralaštva „izvirao“ iz narodne tradicije i nacionalnog duha, „duha naroda“ (Herder), pa je hrvatski romantički subjekt bio „podređen“ kolektivu, koji „kroz njega“ progovara o svom identitetu.

Najveća se šteta nekom narodu i čini upravo ako ga se priječi u realizaciji specifičnoga nacionalnog karaktera, i to ponajprije duha i jezika. Zato su ilirci i shvaćali da duh nacionalne zajednice valja realizirati u državi koja bi bila organska realnost, koju pojedinac neće „probijati“, pa će ona tako moći uspostaviti totalitet. Ilirci su bili na istom onom tragu na kojemu je bio Montesquieu (*Duh zakona*) ili kasnije Tocqueville (*O demokraciji u Americi*), koji su isticali da politička društva nisu stvorena zakonima, nego osjećajima, vjerovanjima, idejama, navikama srca i duha, dakle weberovski.

Kad je riječ o ilircima ne valja zanemariti ideološke konstrukcije kao važne legitimacije identitetnosti, jer su

za njih ideologije bile „modele predstavljanja“ (van Dijk, 2006: 101), ali jednako su bile potrebne za organizaciju društvene, kulturne, nacionalne, pače i državotvorne prakse. Za ilirsku paradigmu se ne bi moglo reći da je funkciju identiteta usmjerila „autoritarnom komunitarizmu“ (Touraine, 2005.), za razliku primjerice od Starčevićeve pravaške matrice, nego univerzalizmu i gotovo kozmopolitizmu, jer njihovo pozivanje na narodni duh i jezik, koji su „izmislili“, pozivanje je na temeljne „generativne kvasce“, a ne krajnje reduktivne modele koji isključuju različitost Drugog. Navedeni karakter još je očitiji u komparaciji s današnjim procesima globalizacije. Naime, da se taj projekt događa danas reklo bi se kako je on u skladu sa suvremenim procesom globalizacije i glede „povećane“ državotvornosti i glede „zajedničkoga“ jezika, i glede kulturnih modela zajedništva, riječju glede „opće“ društvenosti.

S druge strane pak, „okrilje“ pod zajedničku svodivost – jezik, državni imaginarij – predstavljalo je u biti resurs protiv germanizacije i mađarizacije, dakle izravna kolonijalizma, a ne puke svodivosti na isto u smislu vlastite kolonijalnosti. S treće strane, ilirci su također prihvatili egzogene modernizacijske procese koje su interiorizirali, i na taj način „endogenizirali“, u konstrukcijskim modelima identiteta, pa su i s te strane dokazali svoju univerzalnu i kozmopolitsku vrijednost. To je važno naglasiti kako se ne bi elementi konstrukcijskog identiteta shvatili kao nagovor pomodnih ideja i romantičkih tlapnji, unatoč utopijski maksimiziranim pretenzijama. No, oni u intenciji nisu bili utopijski nego realno-konstrukcijske naravi, naročito s aspekta njihove ideološke uvjerljivosti, kakvima su se i pokazali u daljnjem procesu modernizacije. Što je logika povijesna tijeka reducirala početne intencije, to nisu krive intencije nego logika povijesnih redukcija (kolonijalne namjere Carstva), može se reći. Identitet je bio, dakle, mišljen i konstrukcijski započet u punini totaliteta, i kao takva ga se mora promatrati, a što se ostvario „parcijalno“, stvar je upravo te povijesne uvjetovanosti.

Kulturni procesi, u širem smislu kulturacija kao dimenzija modernizacije, uz političku, ekonomsku i društvenu, u užem, pak, smislu govore o duhovnim, ne samo konstrukcijskim nego i imaginacijskim gestama koje svjedoče o stupnju postignuća umjetničkih praksi, dakle funkcionalne i estetičke uspješnosti. Ti su procesi, s jedne strane, pokazali kako su se generirali i prakticirali („podruštvenili“) u mjeri svoje gospodarske propulzije (resursa i „dozvola“), općih znanja (iz europske ponude i domaće tradicije) i dopustive (carske) mogućnosti. S druge strane su pak ilustrirali da se može donekle „preskočiti“ rubnost

periferije, posebno u korespondentnosti stilskih umjetničkih orijentacija, što je evidentno čak od razdoblja renesanse, pa je to karakteristično i za 19. stoljeće, barem kad je riječ o ponajboljim i reprezentativnim umjetničkim uradcima.

Naime, ako još i nije sfera teorijskog estetičkog uma dostigla, zrelošću i ekstenzivnošću, taj stupanj, svakako su rezultati umjetničkih praksi bjelodano pokazali da su hrvatski umjetnici bili svjesni europskih stilskih kretanja, pa su se tako ponašali i u svojim uradcima. Uostalom, gotovo su svi bili i odškolovali u stranim sveučilišnim centrima, ili su se pak ondje usavršavali, te su na „izvoru“ mogli vidjeti procese novih previranja u natjecanju za umjetnički kanon. Tako su oni i na domaćem terenu vodili borbu za istovjetnu kanonizaciju novih poetika. Povrh toga bili su jednako svjesni da se kulturnom akcijom može konstruirati identitet i „estetizirati“ društvena stvarnost, o čemu su eksplicitno govorili i u programima i u kritici, naročito kazališnoj. Tako su i institucije dobile, u sektoru kulturne agitacije, mobilizacijsku ulogu, tvorbenu snagu, kulturacijsku funkciju u najširem i najboljem smislu, čime se i „priroda“ („divlje“) kao takva, od općeg do posebnog plana, kultivirala i „podruštvenila“ u skladu s konstrukcijom hrvatskih modernizacijskih procesa (ontološki red), i u skladu s „potrebama“ hrvatske supstancije u kontekstu stanja epohe (gnoseološki red), da bi se „konačno“ konstruirao identitet (red Subjekta).

Kulturna modernizacija se nije samo „deklarirala“ za ovaj ili onaj (u ovom je slučaju riječ o hrvatskom, komplementarno s europskim) identitet, jer bi to predstavljalo pasivno primanje već gotova modela, nego je radila na proizvodnji identifikacijske matrice kao tvorbena proizvođača identitetske legitimacije, što ujedno znači i „*episteme* identitetske naracije“ (Kalanj, 2007: 128), a što bi pripadalo u onaj ranije naznačen *opisni* model (diskursa) u okviru epistemološkoga nacrtu. Tako se i kulturna razina pokazuje u ispunjenju svojih triju razina – u činjeničnom, iskustvenom i opisnom modelu svoje realizacije.

Jezik je uveo hrvatski subjekt u povijest i proizveo „jezični nacionalizam“, i na taj način bio pretpostavkom konstituiranja hrvatskog identiteta, točnije rečeno sam ga je proizvodio. Pokazano je kako se on povijesnim slijedom razvijao i stvarao, te kako se u 19. stoljeću konačno standardizirao i stabilizirao, društveno i književno kanonizirao. On je doduše romantičarima služio kao najvažnija identifikacijska čest, jer su druge bila manje ostvarive s obzirom na uglavnom politički kontekst, ali se i dalje, sve do danas, potvrdio kao temeljni sukreator hrvatskog iden-

titeta, i jedan od bitnih legitimacijskih uporišta, u ime kojega se mogao obraniti hrvatski subjekt kao samostalan i postojeći u svojem povijesnom tijeku, i onda kada se „nije mogao“ braniti državotvornošću. I to u različitim sektorima ozbiljenja – od komunikacijskoga, intersubjektivnoga, institucionalnoga, birokratsko-administrativnoga, državotvornoga, do književno-estetičkoga. Jeziku je, dakle, ostalo biti jezikovanjem.

Književnost je, sa svoje strane, od razdoblja pismenosti do razdoblja šenoinskog opismenjivanja i „ponašenja“ vršila višestruku ulogu, slično jeziku. No, kako je ona ipak sekundarna modelativna praksa, ona je imala ambiciju ne samo educirati, nego je imala ponajprije zadatak „čitati“ stvarnost hrvatskoga subjekta u njegovoj povijesnoj putanji, pa je dakle bila i sociologija, i to sve do naših dana, pa i politologija u mjeri „čitanja“ političkog. A toga se ona ne treba sramiti, dapače. Dakako, nije ona zaboravila svoju estetičku funkciju koja je proizlazila iz imaginacijskog rada, te je ona pričom polučila zabavno, korisno i estetsko.

No, ona je imala jednako ambiciju, a to je implicite držala svojom kapitalnom funkcijom (od renesanse do Krleže), konstrukcije identitetna polja hrvatskog subjekta. Pa, ako to nije uvijek uspijevala činiti pozitivnim konstitutivnim kategorijama, nerijetko je ukazivala i *via negationem* na ona područja koja nije poželjno ugraditi u identitetno polje, iako je to ponekad proizlazilo iz njene neupućenosti ili konzervatizma (realizam primjerice), ili je, kao u razdoblju romantizma, upućivala i sugerirala pozitivne tvorbene česti nužne za gradbu identitetna polja. Upravo iz tog segmenta dadne se iščitati, u mnogim povijesnim razdobljima, činjenica rascijepljenoga identitetnoga polja, koje je dakako bilo potencijalno razarajuće za sam identitet hrvatskoga subjekta, kao takvoga. Na taj je način književnost rekla možda više nego što je to htjela, no to je njena sudbina.

Zaključno se može reći da je identitet, kao društveni (dakako i osobni) konstrukt nastajao procesom „unutar“ kolektivnog entiteta, a ovanjstio se u različitim strukturama i organizacijama. On je istodobno i društvena samo-identifikacija kao i društvena diferencijacija prema „unutra“ i prema „van“. Prema „van“ u smislu stroge razlučbe prema Drugom, u svrhu supstancije i legitimacije vlastitosti (ideologijska osnovica zajedničke aksiomatike), a prema „unutra“ u smislu vertikalne hijerarhijske diferencijacije (sustav vrijednosti) i horizontalne „raspršene“ stratifikacije (različitost obilja). Time je identitet pokazao, s jedne strane, konzistentnost i koherentnost, a s druge pak strane moguću rastresitost koja bi trebala predstavljati njegovo

bogatstvo, i koja je otvorena trajnom procesu, i u smislu evolucije (oblika), i u smislu kontekstualnosti (supstancije) u okolnosvjetskom.

Zaključak